

історико-теоретичних дисциплін тощо), в системі професійної мистецької освіти (наприклад, індивідуальні уроки з диригування, групові уроки з образотворчого мистецтва тощо), а також лекції і семінари з мистецьких теоретичних дисциплін.

Загалом розробка теорії і методики мистецького навчання – важливий для становлення сучасної педагогіки напрям модернізації освіти. Для подальшого розвитку педагогіки мистецтва особливого значення набувають такі напрями наукового дослідження, як обґрунтування теоретико-методичних засад художнього пізнання; моделювання цілісної технології художнього навчання, виховання і розвитку учнів; розробка художньо-діагностичних підходів; виявлення тенденцій соціалізації особистості в процесі мистецької діяльності.

Література

1. *Выготский Л.С.* Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
2. *Масол Л.М.* Интегративна мистецька освіта в контексті державних стандартів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ІППР, 2001. – С. 154-156.
3. *Орлов В.Ф.* Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
4. *Олексюк О.М., Ткач М.М.* Педагогіка духовного потенціалу особистості. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
5. *Рудницька О.П.* Основи викладання мистецьких дисциплін. – К.: АПН України, 1998. – 183 с.
6. *Шевнюк О.Л.* Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
7. *Щолокова О.П.* Культурологічні проблеми розвитку мистецької освіти в педагогічному ВНЗ // Теорія і методика мистецької освіти. – К.: НПУ. – 2000. – С.3 – 9.

УДК 37.02:7.01:165.742

Щолокова О.П.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ФАХОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ

В статтє рассмотено поняттє "гуманізм" как идеологического направления, определены основные задания художественного образования на гуманистической основе.

Ключевые слова: гуманізм, художественное образование, художественная образованность.

Початок ХХІ століття позначився складним пошуком нового світорозуміння та світовідчуття, здатного дати адекватну оцінку неоднозначним трансформаційним процесам, що відбуваються в суспільстві. Перед сучасною педагогікою встала дилема – або вона й далі розвиватиметься в руслі традиційних понять, підходів до дитини як об'єкта впливів, знаннецентризму, абсолютизації розумового розвитку, недооцінки духовного становлення та саморозвитку дитини, або наповнить новим життєтворчим, культуротворчим, духовним змістом навчання та виховання, продемонструвавши, що головне для неї – дитина, з її інтересами і потребами, з її напруженим екзистенційним духовним світом.

Більшість науковців все ж вважає перспективним другий напрямок. В його межах вони намагаються створити нову філософію освіти, відкритої до життя людини та її прагнень, оскільки формування ціннісної свідомості й відповідного світогляду набуває суспільної значущості. Головною умовою педагогічного процесу стає загальний розвиток учня або студента, а показником роботи педагога – ефективність цього процесу. На основі такого підходу формується педагогіка гуманізму, відповідальності за людину, її інтелектуальне і духовне становлення.

Відомо, що гуманізм як ідеологічний напрям пройшов довгий шлях свого розвитку. Проголошений мислителями Давньої Греції, він утверджував людську гідність і віру в людину, що дозволяло повернутися до неї і непересічних, суто земних загальнолюдських цінностей. В кожен нову епоху мислителі відкидали застарілі погляди на гуманістичні відносини і доповнювали їх новими рисами. Простежуючи етапи розвитку гуманізму, Е.Фромм зазначає: «Концепція гуманізму і людяності, беручи початок в іудейсько-християнській і греко-римській традиції, знову увійшла в епоху Відродження і повністю розкрилась у ХVІІІ- ХІХ ст.» [5].

В сучасному вигляді ідеї гуманізму поширювались в працях філософів ХХ століття: А.Швейцара, ж.Мартіненна, А.Печчєї, Е.Фромма. Вони стверджують, що тільки новий гуманізм здатний забезпечити трансформацію людини, підняти її якості і можливості до рівня, який відбивав би

зростаючу відповідальність людини у цьому світі. Відповідно вони пропонують відмовитись від «нищення взагалі» й досягти гуманізації шляхом подолання класових антагонізмів і досягнення консенсусу різних інтересів, утвердження загальнолюдських цінностей, аби людство просто змогло вижити в умовах ядерної небезпеки і новітньої глобальної (екологічної, демографічної, економічної) загрози.

Під гуманізмом (від лат. *humanus* – людський) ці дослідники розуміють прагнення до людяності, до створення гідних умов для життя. Вони запропонували різні дефініції цього поняття, наприклад такі: гуманізм – це утвердження гідності людини і повноти її існування; своєрідний освічений погляд на людину; ідеологія прогресивної суспільно-економічної формації (цивілізації, суперсистеми); специфічне відбиття процесів розвитку людини у суспільній свідомості; вид духовної орієнтації.

Досить повне визначення даного поняття дає Т.Панфілова. Вона характеризує його як «історично зумовлену систему поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її у якості свідомого суб'єкта своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства» [3]. У іншому ракурсі вона представлено філософом–екзистенціалістом М.Хайдеггером. Він виділяє різні історичні форми гуманізму: римський, ренесансний, романтичний, християнський, гуманізм К.Маркса і Ж.- П.Сартра. У зв'язку з цим виникає питання: який гуманізм нам сьогодні потрібен, які його ідеї є найбільш привабливими для нашого часу?

Розмірковуючи над цими питаннями дослідники зазначають, що соціальна база нового гуманізму значно розширюється, ставиться зовсім інша мета, досягнення якої передбачається за допомогою нових засобів (зміна внутрішньої природи людини, філософія ненасильства, євангельські заповіді тощо). Разом з тим діалектика соціального розвитку неспростовно свідчить, що гуманістичні засади у розвитку суспільства постійно переплітаються з антигуманістичними, які іноді зазначають суттєвих трансформацій. Подібне притаманне й нашій сьогоденній практиці. Майже втрачені гуманістичні орієнтири, ситуація різко погіршилась внаслідок дегуманізації суспільного життя, дезорієнтації численних верств населення. Єдиний стимул, який підтримує оптимізм нашого народу – це загальнолюдські елементи в структурі національної традиції, що передаються з покоління в покоління (моральні засади, культурні досягнення тощо). У їх збереженні важливого значення набуває притаманна гуманізму толерантність. При цьому будь-який тип терпимості, співробітництва може мати місце за умови наявності гуманістичних цінностей.

Отже відродження гуманістичних ідей та їх реалізація покладається на гуманітарну і, зокрема, мистецьку освіту, головною метою якої стає розвиток особистості як найвищої цінності. Розглядаючи сьогодні мистецьку освіту з позицій гуманістичних відносин, можна виділити ряд завдань, які вимагають першочергового вирішення. До них належать:

- переосмислення світоглядно-методологічних основ гуманістичного пізнання;
- забезпечення гуманістичної спадкоємності у мистецькій освіті, піднявши її ефективність на всіх етапах і особливо на завершальному - в галузі вищої мистецької освіти;
- впровадження різних навчальних програм, спрямованих на вивчення здобутків своєї національної культури та культур інших народів світу з пріоритетом духовних і моральних цінностей.

Нова модель мистецької освіти має базуватись на українській національно культурній традиції, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіді поколінь у широкому розумінні. Вона повинна враховувати й відтворювати менталітет нації, народні традиції і звичаї, відповідати характеру української людини, відтворювати світовідчуття і життєвлаштування. Зрозумілим є й те, що в цю модель повинно включатись все передове й креативне, вивірене досвідом зарубіжних країн світу. Зробити це досить складно. Не зважаючи на досить помітний розвиток досліджень в галузі національної мистецької освіти, ми все ще маємо доволі приблизні уявлення про її історію. Не має узагальнених праць, в яких би розкривався досвід викладання мистецьких дисциплін у Острозькій й Києво-Могилянській академії, по суті за межею освітнього поля перебувають педагогічні ідеї таких видатних педагогів як М.Леонтович, К.Стеценко, В.Пухальський, Ф.Блюменфельд та ін.

Нового прочитання потребує викладання мистецьких дисциплін радянських часів. Те ж саме стосується й вивчення зарубіжного досвіду, організації мистецької освіти учнівської молоді. В цьому напрямку є лише поодинокі дослідження.

Принцип гуманізації може реалізуватися шляхом збагачення змісту, методів і форм навчання і виховання. Він передбачає більш глибоку індивідуалізацію навчального процесу, врахування досвіду і рівня досягнень учнів або студентів, надання їм більшої самостійності у становленні власних суджень. Результатом такої діяльності стає творча особистість.

В гуманістичній концепції мистецької освіти важлива роль відводиться діалоговій стратегії спілкування. Загальновідомо, що для неї ця проблема має виняткове значення, оскільки діалогічність пронизує художньо-педагогічну діяльність у двох взаємопов'язаних формах – міжособистісній та внутрішній. Взаємодоповнюючи одне одне, вони утворюють поняття “художнє спілкування”, сутність якого складають інтегративні якості – комунікативність, емпатія, креативність і рефлексія. Ці якості охоплюють різні рівні емоційно-сислового пошуку мистецьких творів, усвідомлення власного відношення до них та їх інтерпретації. В результаті виникають нові орієнтири у формуванні світогляду, які показують ефективність впливу мистецтва на особистість.

Одним з головних показників і водночас умов творчого зростання педагога будь-якої мистецької спеціальності є оволодіння художнім мисленням, усвідомлення особливостей художньо-педагогічної діяльності, способів її здійснення на різних етапах навчання учнів. На перший план тут виступає педагогічна рефлексія, яка спрямована на зміст і процес навчання, на власну професійну діяльність, усвідомлення, формування і творче вирішення художньо-педагогічних завдань, проектування навчально-виховного процесу засобами мистецтва.

Для вивчення різноманітних мистецьких педагогічних явищ з позицій педагогіки широко використовуються *системний, комплексний, діяльнісний, особистісний, аксіологічний, культурологічний* підходи. Безумовно, всі вони є надзвичайно цінними і продуктивними для вирішення педагогічних проблем. Так, основним завданням *системного підходу* є озброєння учнів і студентів не лише фактичними теоретичними знаннями, а й методологічними, тобто знаннями про найважливіші елементи знань і структурні зв'язки між ними. У галузі мистецької освіти системний характер розумової діяльності студентів відбувається у вигляді асоціативних зв'язків між видами мистецтва, засобами художньої виразності, стильовими напрямками та ін., які визначаються у різноманітних поняттях. Ці поняття мають інструментальний характер при аналізі мистецтвознавчих проблем, вступаючи в органічний зв'язок із поняттями дидактики вищої школи.

Для забезпечення ґрунтовних системних знань потрібно реалізувати *комплексний підхід* до процесу навчання. Такий підхід є наслідком застосування закону діалектики, згідно якого всі явища слід розглядати у єдності спільного, індивідуального та одиничного. У навчальному процесі комплексний підхід передбачає дотримання єдності трьох параметрів:

- 1) навчальний процес має бути єдністю соціального, психологічного і педагогічного;
- 2) єдності освітньої, розвивальної і виховної функцій навчання;
- 3) єдності усіх компонентів будь-якої методичної системи: цілей, змісту, методів, організаційних форм.

У всіх галузях мистецької освіти широко використовується діяльнісний підхід, оскільки за його допомогою розв'язується велика кількість творчих завдань. Мистецькі знання і поняття постійно включаються у структуру дій і засвоюються через включення у творчу діяльність. Безумовно, зміст діяльності в процесі навчання залежить від специфіки навчальної дисципліни, від реальних умов і можливостей студентів.

Необхідно також підкреслити, що функціонування освітньо-виховної системи має спрямовуватись на педагогічну підтримку становлення і розвитку суб'єкта освіти як особистості із багатьма значущими для суспільства і самої людини характеристиками. Тому реалізація особистісного підходу дозволяє наблизитись до вирішення цих завдань. Нашаровуючись на всі складові педагогічного процесу, особистісний підхід долучає до змісту освіти, крім предметного змісту, ще й емоційні цінності, особистісні компоненти і спрямовує на розвиток і саморозвиток особистість студента. При цьому треба пам'ятати, що у особистісно орієнтованій освіті не можна наперед визначити певні властивості, адже її завданням є забезпечення сприятливих умов для повноцінного виявлення і розвитку особистісних якостей студентів.

До важливих методологічних проблем вищої мистецької освіти належить й формування ціннісної свідомості особистості. Розвиток гуманістичних ідей привів до визнання людини як суб'єкта розвитку і виховання. Враховуючи, що мистецтво акумулює в собі вищі моральні та духовні цінності, виховання можна розглядати як долучення індивіда до всіх досягнень художньої культури. Але передача цих духовних і моральних цінностей вимагає від особистості певних духовних зусиль для їх опанування. Розробка технології формування ціннісної свідомості має базуватись на культурологічному і діяльнісному підходах і передбачати спеціально сконструйований педагогічний процес, в якому мистецькі і моральні образи розглядаються у взаємозв'язку.

В галузі мистецької освіти гуманістичний підхід розглядається в контексті культурологічної освіченості особистості. Вона передбачає цілеспрямоване залучення всіх суб'єктів навчального процесу до цінностей культури, освоєння ними форм і методів спілкування з культурною спадщиною минулого і сучасності, формування навичок творчої діяльності й усвідомлення загальнолюдських

цінностей. Результатом такої діяльності стає особистісна художня культура, в якій концентруються естетичні, мистецтвознавчі та загально культурологічні знання, а рівноцінними полюсами – універсальні (загальнолюдські) та особистісно-індивідуальні поняття.

Такий підхід вимагає поглиблення фахової підготовки майбутніх вчителів мистецького профілю за рахунок цілісного культурологічного світогляду, вміння аналізувати і синтезувати мистецькі явища, виявляти їх естетичні цінності та моральні якості. Сучасний вчитель повинен бути художньо-освіченою особистістю. Для цього йому необхідно подолати відокремленість мистецьких знань, осмислити культурні явища в контексті цілісної художньої картини світу за фундаментальними принципами вивчення мистецьких явищ (історизму, науковості, опори на творчий метод митця, залучення суб'єктів навчального процесу до творчої діяльності).

Отже, гуманізація освітнього простору має забезпечити підготовку студентів на всіх рівнях педагогічної діяльності у вищій школі та педагогічної практики, яка проводиться на відповідних кафедрах факультетів або інститутів. Рівень сучасних знань переконує в тому, що вчитель повинен бути художньо-освіченою особистістю, інакше він буде подібний вчителю математики, який не здатний вирішити ті задачі, які задає своїм учням.

Оскільки робота вчителя загальноосвітньої школи вимагає цілого комплексу професійних якостей і складається з ряду досить складних за своєю структурою компонентів, зупинимося на одному з них – художньої освіченості. Зазначимо, що її зміст, роль у процесі формування художньої культури майбутнього вчителя майже не висвітлені у науковій літературі. Вимагає також уточнення само поняття «художня освіченість», його смисл і застосування.

Художню освіченість розглядають по-різному. У вузькому професійному плані це поняття у методичній літературі трактують як уміння читати літературні, музичні тексти і аналізувати. Часто у поняття освіченості включається знання особливостей основних жанрів, визначення типів фактури, формоутворюючих елементів, тобто всього того, що служить своєрідним «будівельним матеріалом» художнього розвитку майбутнього фахівця. Саме в такому плані термін «художня освіченість» зустрічається у висловлюваннях багатьох мистецтвознавців і педагогів у галузі мистецтва. З урахуванням цих вимог поглиблюється фахова підготовка вчителів мистецького профілю, яка спрямовується на формування цілісного культурологічного світогляду, вміння аналізувати і синтезувати мистецькі явища, виявляти їх естетичні цінності та моральні якості. Сучасний вчитель повинен бути художньо-освіченою особистістю, тобто мати достатні компетенції у різних галузях мистецтва для здійснення своїх професійних функцій, зокрема й такої важливої в сучасних умовах як просвітницька.

Перспективи його розвитку визначаються модернізаційними процесами, які спрямовані на створення нових освітніх стандартів, оновлення навчальних програм і дидактичних матеріалів, перегляд форм і методів навчання. Їх концептуальні положення характеризуються поглядами, згідно яких у центр освітньої системи ставиться забезпечення саморозвитку і самовдосконалення суб'єктів у процесі оволодіння знаннями та вміннями, що дозволяє перейти на новий тип мислення і нові способи перетворення дійсності. Відповідно, науковцями обґрунтовуються критеріальні вимоги до фахової підготовки вчителя мистецьких дисциплін. Йому, крім здобутих знань, необхідно володіти художнім мисленням, проявляти творчу активність та ініціативність, а також здатність координувати свої дії з урахуванням існуючих педагогічних умов.

Орієнтуючись на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку, у фаховій мистецькій освіті можна виділити такі завдання:

- стимулювання емоційного розвитку і художнього мислення, активізація творчого потенціалу через засвоєння різних видів художньої діяльності;
- створення умов для широкої базової освіти, що дає змогу доволі швидко переключатися на суміжні галузі професійної діяльності;
- оволодіння системою поглядів, згідно яких фахові знання спрямовуються на формування моральності, особистісної культури, ціннісної свідомості.

Зрозуміло, що вирішення цих завдань вимагає удосконалення змісту і організації навчального процесу у вищій школі, впровадження інноваційних технологій, які б об'єктивно відповідали новим вимогам і створювали умови для їх реалізації.

Література

1. *Атанов Г.А.* Возрождение дидактики – залог развития высшей школы. – Донецк, 2003. – 180 с.
2. *Балл. Г.* Психолого-педагогические засадки гуманизации освіти // Освіта і управління. – 1997. – № 2. – С. 21-36.
3. *Панфілова Т.В.* О содержании понятий «гуманизм» // Филос. науки. – 1990. – № 9. – С. 116.